

«HVORDAN SIKRE KUNSTEN SOM FRI YTRING?» DIREKTØRENS INNLEDNING

13.06.2017

«SEIERN' ER VÅR?»

Etter at vi vant herrestafetten i Lahti og Marit Bjørgen gjorde rent bord samme sted tidligere i vinter har vi som nasjon vunnet – eller vært på pallen – i følgende konkurranser:

Verdens best fungerende demokratier,

verdens lykkeligste land

verdens beste land for barn å vokse opp i,

og ikke minst den klassiske distansen:

Et av verdens rikeste land.

Det høres trygt ut nå.

Likevel:

Med et blikk ut mot verden,

mot eldre demokratier,

mot eldre kulturnasjoner,

mot land det innimellom er «naturlig å sammenligne oss med»,

så vil det være uansvarlig å ikke minne hverandre om at alt menneskeskapt – som et demokrati – må pleies, vedlikeholdes, utfordres og forsterkes.

Det er alltid lettere å rive ned enn å bygge opp.

Så hva står på spill for oss – for kulturlivet – nå når det skal skrives kulturmelding og når Stortinget diskuterer forvaltningsnivåer?

Hva er det vi må kikke på, pusse på – hvor kommer røyken fra, hvor brenner det?

Svarene får vi lete etter sammen.

Vær på vakt mot de som hevder å ha alle svarene allerede.

Vær i alle fall våken når du i debatten hører ting som:

«Den tid er forbi da ...»

«Sannheten er at ...»

«En ting er sikkert ...»

Kultur er et vidt begrep, og kulturmelding et stort prosjekt. Temaet i dag er kunsten som fri ytring, og NTO har gitt seg selv og dagens innledere følgende stiloppgave:

Gitt fremveksten av populisme, polarisering og autoritære krefter i vestlige demokratier:

- Har vi sterke nok strukturer for å sikre autonome arenaer for meningsdannelse og kunsten som fri ytring?
- Hva er statens rolle og ansvar for å legge til rette for et mangfold av frie ytringer og demokratiske fellesarenaer for meningsdannelse?
- Har vi et godt nok økonomisk, juridisk og organisatorisk rammeverk?
- Med tanke på skiftende politiske klima, hvordan kan man ruste seg for autoritære krefter og demme opp for politisk styring av kunsten og journalistikken?
- Er armlengdeprinsippet tilstrekkelig godt etablert i norsk kulturpolitikk?
- Har vi et godt nok vern av dette prinsippet gjennom dagens politiske strukturer og lovverk, og hvordan blir prinsippet forstått og forvaltet i praksis og på ulike forvaltningsnivå?
- Hvor går grenselinjene mellom legitim politisk styring og behovet for å verne om kunstens autonomi, og når er det grunn til å protestere på politisk inngripen og politiske føringer?

Intet mindre.

Og i denne prosessen skal vi love hverandre å lure på alt – alt!

Innledningsvis og lett selvkritisk: Hva betyr det når ditt første instinkt er at vi ikke vil forandre noe?

Kan du tenke fritt når du har mye å tape?

Er en utredning som ikke anbefaler endring mislykket?

Hva betyr det når professorer ved BI hevder at det er unødvendig å artikulere de kulturpolitiske hovedmålene om kvalitet fordi de er så selvfølgelig, mens de instrumentelle sidene bør vektlegges sterkere for å legitimere kulturpolitikken?

Hva betyr «kultur og næring» – *egentlig* – for kunsten?

Hva betyr det å nå ut til et publikum?

Gir det mening å skrive kulturmeldinger uten å involvere kunnskapsdepartementet?

Er dannelsesbegrepet inne eller ute for tiden?

Hvor kommer røyken fra?

Er det noe som brenner?

Er det prinsippene som må pusses?

Eller er det praksis?

Betyr vi nok politisk?

Symbolpolitikk roper vi!

Hva betyr det?

Hva betyr det når rødhettekledd statsråder står i kø for å skifte lyspærer i glorien til Henry Kissinger?

Men ingen vil møte Dalai Lama – selv ikke tidligere ledere av stortingets tibetkomité?

Hva betyr det at kulturministeren ikke finner det naturlig å snakke om ytringsfrihet i Kina?

Og misforstå meg riktig.

Jeg forstår hva som foregår

Realpolitikk, handelsavtaler, strategiske valg.

Jeg undervurderer ikke statsråders umulige utfordringer.

Og jeg sier ikke at denne kjølige realpolitikken ikke er tverrpolitisk.

Deler av venstresidens prinsippløse vakling under karikaturstriden i 2006 er ikke bare vakker lesning for en daværende utenriksminister med statsministerambisjoner.

Men hva betyr det for oss?

Hva betyr det for vår tillit til egne prinsipper?

Dersom vår fremste tillitskvinne og hennes regjeringskolleger kan relativisere ytringsfrihet i verdens største land,

kan vi være trygge på at deres prinsipper er fastere hjemme – i verdens rikeste lille land?

Hva om vi engang i fremtiden svikter på hjemmebane?

Vil vi at verden skal tie fordi det ikke er naturlig å kritisere oss?

Fordi de trenger vår gass og laks?

Hva betyr alt dette for kunstnere som mottar offentlige midler?

Er det nok at Fritt Ord svinger piskene over selvtilfreds trygghetsfølelse?

Dersom vi aksepterer at politikere i blant av nødvendighet må få lov til å bedrive brutal prioritering, selv av menneskerettigheter,

så betyr det i hvert fall at de strukturene vi bygger nå i idylliske tider

– rundt kunsten, rundt den fjerde statsmakt, mediene –

må være sterke nok til å tåle – minst – en storm,

til å tåle perioder av illiberale krefter ved roret,

lovlig plassert der av polariserende valgvinger og demokratiprinsippenes åpne, sårbare raushet.

Vi hører historiene hele tiden,

fra europeiske kolleger:

Regjeringer som griper direkte inn i valg av kunstneriske ledere og kunstnerisk innhold.

Men det er *der ute*. Ja, nettopp – der ute – i eldre kulturnasjoner.

Noen ganger kan vi til trøst henvise til «manglende demokratiske tradisjoner».

Men ofte får vi eksempler også på situasjoner der man «ikke så det komme».

«Ikke så det komme».

Brannforsikring slutter jo ikke å være interessant fordi det ikke har brent på lenge.

Bare kjør – det pleier aldri å komme noen fra høyre i dette krysset, var en litt tam kranssekakevits i min barndom.

Men det er mer trafikk i dette krysset nå.

Og de kommer fort fra høyre.

Så – mens vi på utenrikssidene fortørnet følger med på forvitringen i ikke altfor fjerne demokratier,

mens vi på Twitter følger den elleville reality-serien Trump vs. the Constitution,

må vi vel også rette vi blikket mot egne byggverk.

Bare så det er sagt: Det er knall dersom vi konkluderer med at de er gode nok, sterke nok.

Mange – inkludert NTO – vil legge vekt på at det er en kulturpolitikk som virker vi nå skal finpusse og videreføre.

En politikk utmeislet i tiårene etter krigen og som fant sin form ved inngangen til 70-tallet.

Gjennom kloke utredninger, og langsiktig tenkende djerve byråkrater, kunstnere, organisasjoner og politikere. Den norske versjon av den nordiske modellen.

Med uavhengige sterke institusjoner over hele landet. Eid lokalt. Med lokal produksjon og autonomi. Men sikret av staten. Av stortinget direkte. Av grunnlovens §100. Teatre, museer, universiteter, orkestre, festivaler. Sikret av delt finansiering, av tilstrekkelig lovverk, av langsiktig tenkende politikere. Konstruksjoner reist i solskinn, og som forhåpentligvis tåler regn.

Fint det.

Vi trenger ikke finne på feil.

Det er gjort mye klokt, maktfordelende politisk grunnarbeid i dette landet.

Det finner man blant annet igjen i det vakre ordet *tillit*.

I alle disse globale undersøkelsene vi scorer så høyt på er tillit et viktig ord.

At den norske – nordiske – modellen fungerer fordi folk har tillit til staten.

Tillit til at staten tar sine beslutninger på armlengdes avstand og på grundig, faktabasert alvor.

Det er godt at staten nå vil gjøre seg tilliten verdig gjennom å skrive kulturmelding *før* man begynner å se på oppgavefordeling i et «nytt» regionalisert Norge.

Skjønt nytt? Norge ligger nå der som det lenge har ligget.

Ser man på geografien kan Norge selvsagt forsvare å deles inn i noen – kall dem gjerne – regioner. Øst, vest, sør, midt, nord.

Ser man derimot på demografien er vi vel samla sett en passelig region.

Sett fra andre siden av verden bør vi vel ta med resten av Norden for å forvare regionbegrepet.

Så i dette lille landet – med sin vakre paragraf 100:

Er det ikke da helt unødvendig – ja nærmest uansvarlig – å leke med tanken på at staten trekker seg tilbake fra sin ansvarlige siviliserte rolle som tilrettelegger av kunst, av ytring, over hele landet?

Vi må passe oss så vi ikke mote-regionaliser oss inn i et slikt hjørne at vi ikke lenger har en landsdekkende kulturpolitikk.

Det kan ikke være noen motsetning mellom det at regioner er selvstyrte og at de likevel har institusjoner – kulturell infrastruktur – i sin midte, med staten som direkte tilskuddspart. I respekt over at det nasjonalt viktige kan ligge hvor som helst – ikke kun i Oslo og Bergen.

Det er ikke slik at staten investerer direkte i Hålogaland teater fordi den tviler på lokale eiere, byråkrater, lokal styringsdyktighet. Lokal kjærlighet. Men for å signalisere at dette er Norge. HT er ikke bare Tromsø og Troms, men Norge.

Det er viktig for resten av oss at det er autonome sterke teatre i Tromsø. Orkestre i Trondheim. Universitet i Bergen. Mediehus i Stavanger.

Så hvor sikkert er dette grunnfjellet?

Vårt beste kort er som sagt grunnlovens paragraf 100.

Men den sier ikke noe om økonomisk nivå.

Det er opp til ethvert politisk flertall å definere hvorvidt det legges *tilstrekkelig* til rette for ytring.

Men den er viktig. Fordi den sier mer enn at vi kan ytre oss fritt. Den pålegger myndighetene å legge til rette. Fjerne hindringer for.

De bindende avtalene mellom stat og region er vårt nest beste kort. 70/30. De er så godt konstruert at man kan lure på om de ikke er tryggere enn den 100 % statsfinansierte. I prinsippet. Jeg snakker altså om autonomi nå. Ikke økonomi. Det er statlige institusjoner som herjes mest med i Ungarn og Polen for øyeblikket.

I et slikt lys kan man også ha sympati for logikken i statsråd Widveys uttalelser om at hennes ønske om mer private penger inn i kunsten var et frihetsprosjekt. Men så var det dette med Norge da. Og alt som kjennetegner oss historisk og økonomisk og gjør oss annerledes enn England for eksempel.

Et annet spørsmål er selvsagt at dersom de private pengene skal gjøre oss mer uavhengige er det kanskje et paradoks å organisere gaveforsterkningsordningen slik at private og offentlige tilskudd veves sammen.

Det politiske konsensus om armlengdeprinsippet er også et vinnerkort. Men vår erfaring er at det finnes litt for mange tolkninger av hva dette prinsippet innebærer rundt om i landet. Vi har ferske – igjen tverrpolitiske – eksempler fra store norske byer med i beste fall klønete forhold til armlengdeprinsippet. Og ikke minst eksempler på at kunstnerisk virksomhet som mottar statsstøtte, er organisert som en del av fylkeskommunen, direkte underlagt forvaltning og politikk. Vi anbefaler kurs. Seminarer.

Jeg tror at staten i den kommende kulturmeldingen skal signalisere at den tar mer ansvar – ikke mindre.

Ikke styre mer – men *sikre* mer.

Sikre disse uavhengige institusjonene som imidlertid kun fortjener sin frihet dersom de tør kritisere «the hand that feeds them». Ikke som tomt ritual, men når det er nødvendig.

Vi er ikke større. Vi er en region på 5 millioner mennesker.

Vi trenger en stat som sier at det er en nasjonal oppgave å sikre autonome virksomheter for fri ytring over hele landet. Redaksjoner for nett eller papir, forlag, biblioteker, universiteter, høyskoler, gallerier, teatre, musikkensembler.

Sikring av fri ytring er ikke noe du delegerer i begeistring over å fremme regional kulør. Du ønsker deg mangfold i kunstuttrykk, men ikke mangfold i definisjoner av begrepet ytringsfrihet.

Jeg tror det viktigste kulturmeldingen skal gjøre er å gjennomgå dette. Drøfte dette. Hva er rammene for statens ansvar og engasjement. Jfr. grunnloven. Først det. Og så får man ta alle debatter om oppgavefordeling og finansieringskombinasjoner og praktikaliteter i lys av den erkjennelsen.

«Rør æiller verket som laga låten» sier Alf Prøysen i «Spelldåsen», der en nysgjerrig guttunge pirker litt i ei spilledåse for å se hvordan den fungerer. Han fant det i og for seg ut, men den spilte aldri mer igjen.

Jeg påsto tidligere litt bråkjekt at vi skal være åpne og lure på alt.

NTO kan ofte beskyldes for å være konservative i sitt syn på kulturpolitikk. At vi som tilfellet er med mange organisasjoner og aktører i politiske spill ikke vil ha for mye endring. Det er sikkert noen ganger riktig. Men vi prøver helt ærlig å granske eget speil innimellom. Og «vi» er i denne sammenheng et felleskap i stadig endring.

Men på den annen side så er vi litt stolte av våre standhaftige trekk også. For når vi gransker historien så er det styringsprinsipper vi er konservative på. Det er den politiske tilretteleggingen vi interesserer oss for. Vi er ikke konservative på vegne av hvordan bransjen bør og skal utvikle seg.

NTO ble stiftet i 1962 av 7 byteatre, pluss Riksteatret. Sakene vi har interessert oss for har vært forbløffende like hele tiden. Rammebetingelser, kunstnerisk autonomi, armlengdesprisen, regionpolitikk, lokal produksjon, statens ansvar osv. 55 år senere er sakene de samme, men bransjen har blomstret og utviklet seg voldsomt – både hva angår kunstneriske uttrykk og formidling.

Og apropos tillit – vi har tillit til at medlemmene våre fortsatt har integritet og kompetanse til å forvalte og fortjene den tilliten de på sin side tildeles gjennom å få tilgang på felleskapets midler for å fordype seg i hva det betyr å være menneske i denne verden.

Men vi skal ikke ta noe for gitt.

Og det er bare dere som kan forankre betydningen av deres arbeid hos publikum.

Og på veien skal vi lytte mer enn belære.

Og i dag har vi invitert to vi vet det er verdt å lytte til og å samtale med:

Direktør i Fritt Ord, Knut Olav Åmås
og filosof og forfatter Alfred Fidjestøl

Morten Gjelten, direktør NTO